

In 1894 helpt de Enschedese kapelaan

Alfons Ariëns Haaksbergse arbeiders een textielfabriek op te richten. Het is een voor Twente unieke poging werknemers eigen baas te laten zijn. De Eendracht redt het niet, maar het besef geen 'slaaf' te zijn, zal niet meer weggaan.

‘Vooruit, de mindere man moet meer invloed krijgen’

Gerard Lage Venterink

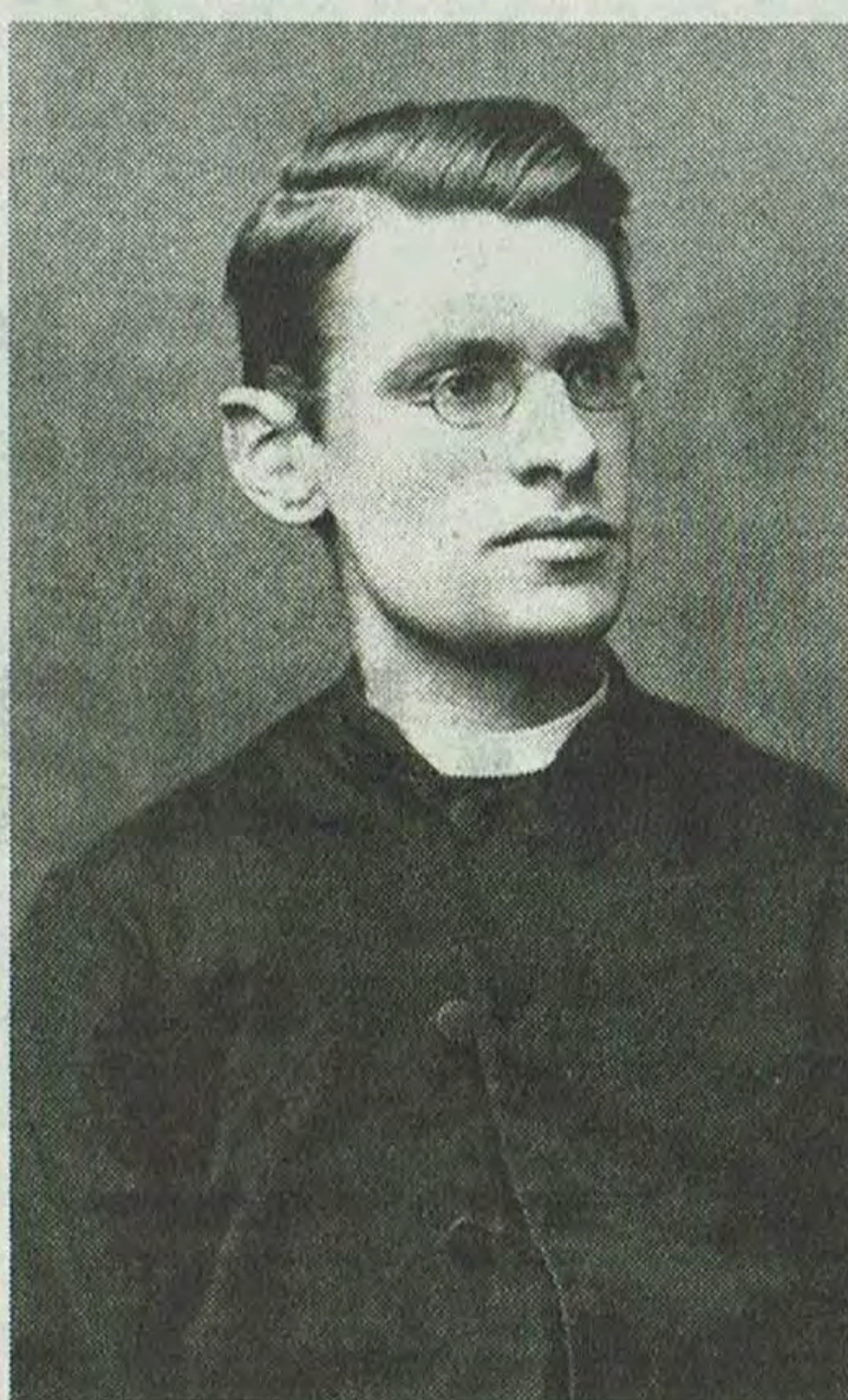
Het is begin 1896 als hij in het blad *De Katholieke Werkman* terugkijkt op die roerige oktobermaand van 1894, waarin de sociale onrust in Haaksbergen hoog opblaait en de firma D. Jordaan & Zonen 41 katholieke arbeiders en arbeidsters op straat zet. Na 'lasterlijke' protesten tegen een loonsverlaging, zoals Jordaan het noemt.

'In den nood van deze veertig personen moest voorzien worden. Want zij waren gevallen als offers van het katholieke verenigingsleven', schrijft Alfons Ariëns terugblikkend.

De 'rode' kapelaan uit Enschede is op dat moment al anderhalf jaar dagelijks druk om De Eendracht overeind te houden, de fabriek van en voor arbeiders die hij na het ontslag helpt op te richten om in 'den nood' van de mannen en vrouwen te 'voorzien'.

Het is een kleine revolutie. Een in Twente niet eerder vertoond experiment waarbij ontslagen arbeiders ineens 'eigen baas' worden.

Ariëns (1860-1928) brengt met De Eendracht een vorm van arbeiderszelfbestuur naar Haaksbergen die „zelfs voor het Nederland van die tijd be-

▲ Alfons Ariëns 'verliest in Haaksbergen zijn jeugd'.

Het ideaal van arbeiders die een fabriek runnen, leek een 'derde weg' tussen kapitalisme en socialisme

— Jan Hinke, Ariëns Comité

trekkelijk uniek was", zegt Jan Hinke, secretaris van het Ariëns Comité. „Zeker in Twente zijn vergelijkbare pogingen om mensen hun lot in eigen handen te laten nemen, niet bekend."

De 'nieuwe koers', noemt Ariëns deze aanpak. „Het ideaal van arbeiders die samen een fabriek runnen, was tot dan vooral theorie gebleven", zegt Hengeloër Hinke. „De Engelse socialist Robert Owen had het in 1830 al eens geprobeerd. En het idee was ook in katholieke kring doorgedrongen, als een mogelijke 'derde weg' tussen kapitalisme en socialisme, waar het sociale deel van de kerk naar zocht."

Ariëns is het gezicht van die sociale vleugel. Hij ziet sinds zijn komst naar Enschede in 1886 in wijken als de Krim of Sebastopol dagelijks de bittere armoede en honger van het werkvolk. Een uitweg zoekt hij onder meer in de ideeën van de Mainzer bisschop Von Ketteler, grondlegger van de katholieke arbeidersverenigingen in Duitsland.

Sociale kwestie

'Het hart der sociale kwestie is de loonkwestie of de *Magenfrage*', citeert hij de bisschop in juli 1894 in *De Katholieke Werkman*. 'Vele mensen hebben niet genoeg eten. Ook

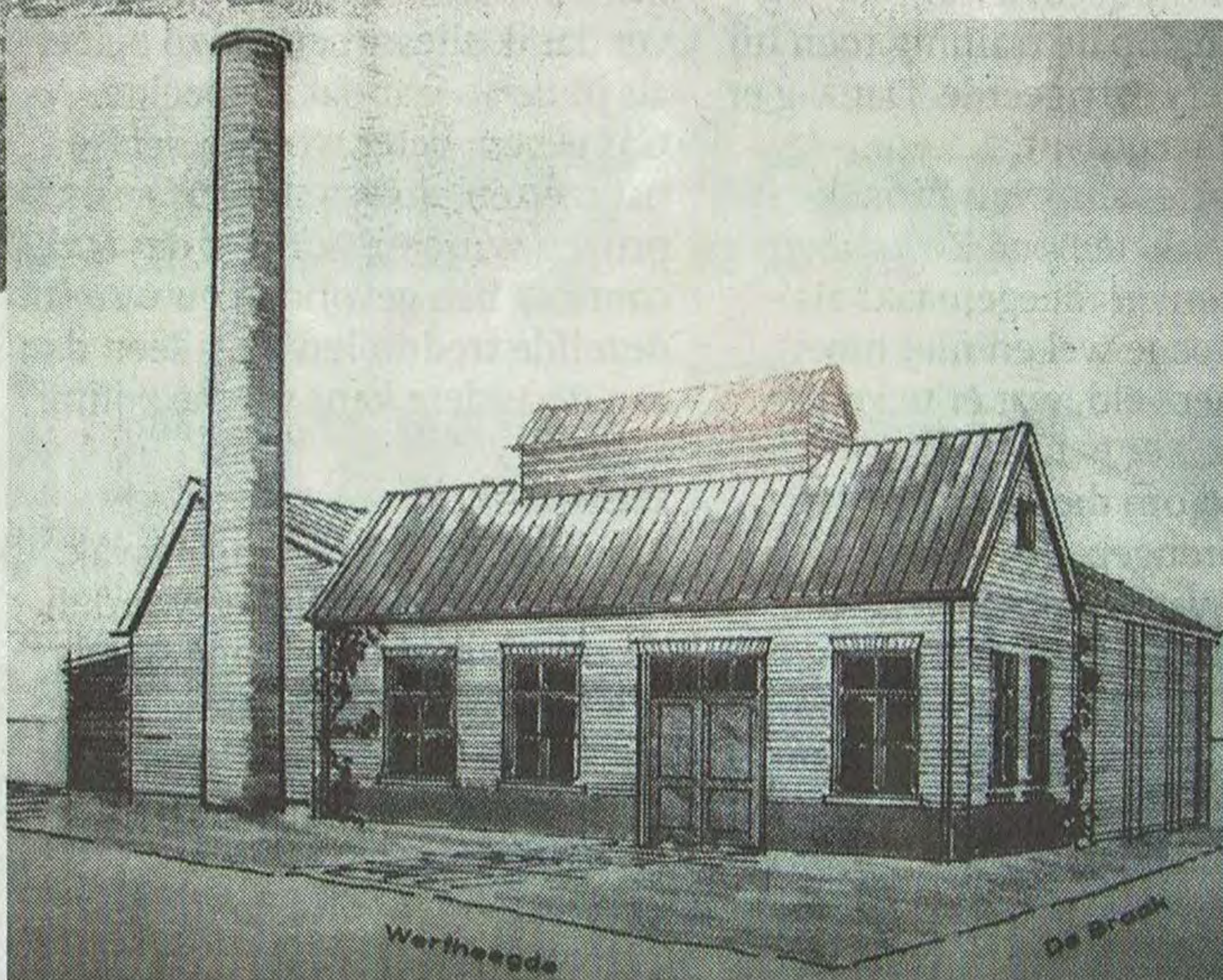
wanneer ze nòg zoo oppassend zijn, en nòg zoo matig, en nòg zoo goed werken, missen velen toch nog het dagelijksch brood.'

Het is een situatie die arbeiders enkel konden verbeteren door oprichting van 'werkliedenverenigingen'. Op christelijke grondslag dan, want de vakbonden van socialisten die er al waren, zouden met hun 'goddeloosheid' slechts leiden tot 'godsdienstig en zedelijk bederf', vreest Ariëns. Haaksbergen krijgt in 1891 al zo'n werkliedenvereniging.

'Vooruit, de mindere man moet meer invloed krijgen. Gij zijt burgers zoo goed als de winkelier of fabrikant', roept hij de arbeiders van Haaksbergen een paar jaar later toe, op 24 juni 1894, bij de opening van het onderkomen van de RK Arbeidersvereniging in de 'oale pastorie'.

Of dit soort opvattingen een rol spelen als de arbeiders van Jordaan in de herfst erna met een forse salarisverlaging van ongeveer 5 naar 3 gulden per week worden geconfronteerd? Zij uiten in woord en geschrift in elk geval felle kritiek. Aanvankelijk samen met de protestanten, die echter buigen voor de druk van de firma Jordaan.

Ariëns houdt de katholieke arbeiders van een staking af -

▲ Handweverij De Eendracht in Haaksbergen, waar arbeiders de 'baas' waren.

iets waarover hij jaren later trouwens zijn spijt zal betuigen- en wijst op het dramatische verloop van de grote staking bij Ter Kuile in Enschede in 1890. Daar lijdten de arbeiders, slecht voorbereid en zonder stakingskas, maanden honger om het conflict uiteindelijk toch te verliezen.

In plaats daarvan probeert hij te bemiddelen, vraagt de Jordaans het ontslag van de 41 in te trekken, houdt hun voor dat ze blij mogen zijn temidden van een christelijke bevolking te wonen, 'die zijn bloed voelde koken bij zoveel onrecht', maar anders dan de socialisten toch rustig blijft.

Het Enschedese 'kaplöanke' vindt geen gehoor bij de 'heeren' van de Haaksbergse textiel, die gewend zijn hun fabrieken als alleenheersers te leiden. „Ariëns moet zich daarvoor verplicht hebben ge-

voeld iets te doen”, denkt Jan Hinke. „Ook omdat elders werk vinden bijna niet mogelijk was.” Dat 'iets' wordt de oprichting van handweverij De Eendracht. Een fabriek waar arbeiders ook 'baas' zullen zijn, meebeslissen en delen in de opbrengsten.

Rauwe werkelijkheid

Het is een droom die van meet af op een rauwe werkelijkheid stuit. Startkapitaal is er nauwelijks, ondanks bedeltochten van Ariëns langs onder meer zijn rijke Brabantse familie. Weefgetouwen worden tweedehands aangeschaft en het geweven goed is daardoor van mindere kwaliteit, merken de arbeiders al snel.

En al is er een dagelijkse leiding van een driemanschap uit de besten van hen, zij krijgen in een wereld vol concurrentie niet de tijd om zich de

▲ **Armoë, honger en slechte woonomstandigheden bepaalden rond de voorlaatste eeuwwisseling het leven van arbeiders, zoals hier in de Krim in Enschede.**

kennis van het ondernemen eigen te maken. De Jordaans bepraten bovendien afnemers om geen stoffen van De Eendracht te kopen. „Het zijn voornamelijk instellingen als kloosters, die niet per se de beste textiel nodig hadden, die afnemen”, zegt Hinke.

Vaak aan de man gebracht door Ariëns, die in die jaren vertegenwoordiger, boekhouder en toezichthouder van De Eendracht in één persoon is. „En dat naast zijn 'gewone' kapelaansfunctie in Enschede. Het moet – in een tijd zonder apps en Skype – bijna bovenmenselijk zijn geweest.” Om schulden van de fabriek af te lossen, verkoopt hij zelfs de miskelk die hij bij zijn priesterwijding had gekregen.

Ondanks de enorme betrokkenheid van de kapelaan, moet de fabriek in 1902 sluiten. De Eendracht wordt verkocht en gaat in 1908 definitief ten onder.

De arbeiders mogen terugkomen bij Jordaan, op twee 'raddraaiers' na, die in oktober 1894 het woord hebben gevoerd. Slechts een enkeling verkiest het buiten de muren van de fabriek een toekomst te zoeken. „Het is het einde van wat in het leven van Ariëns slechts een voetnoot

was als je ziet wat hij verder voor gewone mensen heeft gedaan”, meent Hinke.

Maar het is wel een uitzonderlijke voetnoot. De priester heeft in Haaksbergen niet alleen 'mijn jeugd en mijn haren' verloren, zoals hij later zelf zal zeggen. „Hij heeft ook een goodwill gekweekt die hier tot nu toe voelbaar aanwezig is”, zegt Hinke.

En bovenal heeft hij met zijn voor Nederland zeldzame experiment de arbeiders iets blijvends gegeven. „Daar gaan de slaven. Wij zijn onze eigen baas”, riepen die als ze op de stoep van De Eendracht de werknemers van Jordaan naar de fabriek zagen kloppen. In die zinnen zit het bewustzijn als arbeider ook mens te zijn en rechten te hebben. Het zal niet meer weggaan, al vindt het dan uiteindelijk in andere vormen, als vakbonden en partijen zijn weg.

■ Alfons Ariëns en de fabrikantenfamilie Jordaan 'ontmoeten' elkaar opnieuw. De Historische Kring Haaksbergen heeft in de Theeschenkerij Jordaan aan de Scholtenhagenweg een expositie ingericht over de bijzondere geschiedenis van De Eendracht.

Info: www.theehuisjordaan.nl

